

Remekművek szamizdatban

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár nagy sikerű, négyrészes irodalmi sorozatáról

✦ Virág Bognár Ágota

A világirodalom kiemelkedő alkotásai között sok olyan volt, amely nem jelenhetett meg magyar fordításban, csak a rendszerváltás után. Mi volt a művek és fordítóik sorsa, hogyan szervezték meg a kiadók a titkos sokszorosítást, hogyan folyt a terjesztés? Ezekre a kérdésekre kerestük a választ a *Remekművek szamizdatban* rendezvénysorozatunkkal, amely a késő Kádár-korszak kiadáspolitikájáról, Bulgakov- és Orwell-művek magyar fordításának történetéről szól.

Rendezvénysorozatunkat a Nemzeti Kulturális Alap Szépirodalom és Ismeretterjesztés Kollégiuma pályázatán nyert támogatással valósítottuk meg.

Az első estén, január 15-én a két meghívott beszélgetőtárral, *Bart István* műfordítóval és *Takács Ferenc*cel, az ELTE Anglisztikai Tanszékének docensével megvitatottuk, hogyan is zajlott a Kádár-korban a világirodalmi alkotások magyarra fordítása és kiadása. Bevezetőnek szántuk az első estét, mintegy „megágyaztunk” a később tárgyalandó műveknek: Bart István és Takács Ferenc a Ká-

dár-korszak könyvkiadásába avatta be a hallgatóságot. S mivel számos fiatal ült a hallgatók közt, csakugyan beavatásról beszélhetünk egy olyan időszak anomáliáiba, amelyben Günter Grass remekművéből csentek el egy részletet, vagy jobb híján kipontozták Allen Ginsberg „csúnya” szavait és verssorait. A korszak kétarcúságát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a félig vagy teljesen hallgatásra ítélt írók műfordításra adták a fejüket, ezért olyan kiváló a magyar műfordítás-irodalom: Németh László Tolsztojt, Ottlik Hemingwayt hagyta az utókorra, Göncz Árpádnak Faulkneret köszönhetjük, nem beszélve az ókori klasszikusok páratlanul igényes magyar fordításáról. Igaz volt persze mindennek az ellenkezője is. A szakma két meghívott nagy „öregje”, aki korántsem öreg még, bőven hozott példákat arra, miként állította az ideológia szolgálatába a hivatalos cenzúra nélküli cenzúra a nagy klasszikusokat. Mivel mindketten neves írók és műfordítók, Bart István könyvkiadó is, rengeteg személyes élményt szereztek például a hajdani Európa Kiadó angol–amerikai osztályának „szalonjában”, amely csakugyan ahhoz hasonlóan működött egykor, ahogy egy művészklub – idézte fel a nagy neveket és a hangulatot Takács Ferenc.

Január 29-én, a második estén Orwell *1984* című kötetének magyar nyelvű kiadástörténetéről folytattuk a beszélgetést Bart Istvánnal és Takács Ferencel. Ma-

gyarországon már az 1960-as évektől elérhetőek voltak az *1984* és az *Állatfarm* című kötetek gépiratos fordításai, amelyeket kezdetben nem műfordítók, hanem lelkes amatőrök készítettek. Szijgyártó László fordítása 1984-től szamizdatban terjedt, az első magyar nyelvű kiadást 1986-ban jelentette meg az újvidéki Forum Kiadó, Magyarországon pedig elsőként 1989-ben adta ki az Európa Könyvkiadó. Orwell disztópiáját 1948-ban írta meg, a következő évben pedig már meg is jelent Angliában. A magyar nyelvű kötetre azonban a rendszerváltásig várni kellett, mivel az ideológiával átítatott műre a Kádár-korszakban úgy tekintettek, mint a „nép ellenségére”, ami nem elég, hogy nem formálja jobba a társadalmat és az individuumot, hanem még meg is rontja annak erkölcsét és rossz irányba tereli azokat. Éppen ezért a rendszer megtiltotta a regény irodalmi jelenlétét.

A '80-as években a Kádár-rendszer szigora enyhülni látszott, ami Orwell megítélését is nagyban befolyásolta. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban elérhető volt egy Orwell-antológia, ami több novelláját és regényeinek egyes részleteit gyűjtötte egybe.

1984. január 6-án jelent meg az *ÉS*-ben Takács Ferencnek a Széky János (az *Élet és Irodalom* szerkesztője) felkérésé-

re írott cikke Orwell *1984* című művéről. Takácsot először igencsak megdöbben-tette e felkérés, de végül eleget tett neki, és írt egy ironikus lektori jelentést, melynek hatása olyan jelentős volt, hogy sokan azt hitték, hogy most már maga az Orwell-regény is kiadható. Antal László, az Európa Könyvkiadó szerkesztője például felhívta a Kiadói Főigazgatóságot, hogy szeretné lekötöni a művet, mert olvasta az *ÉS*-ben a lektori jelentést, ami kiadhatónak minősítette Orwell írását. A főigazgatóság pedig közölte vele, hogy erről szó sem lehet. Az *1984*-re a legtöbb ember szent könyvként tekintett, nagyot csalódtak azonban, mikor elolvasták magát a művet. Takács szerint a mítosz túlnőtt a könyvön, hiszen olyan sokáig volt a szóbeszéd tárgya, hogy valami eget rengető dolgot kezdtek elvárni a regénytől. Szerinte ha korábban adták volna ki, akkor nagyobb hatása lett volna.

Február 5-én, a harmadik estén Bulgakov *Kutyaszív* című regényéről *Hetényi Zsuzsa* műfordítóval és *Spiró György* íróval beszélgettünk. Bulgakovot

Magyarországon is csak a '60-as évek végén fedezték fel. Spiró György úgy emlékezett vissza, hogy a szerzővel először 1967-ben találkozott. Ekkor jelent meg két részletben a *Mester és Margarita* a *Moszkva* című folyóiratban, természetesen oroszul és jócskán meghúzva. E cenzúrázott változatnak gyorsan híre ment, és szinte egymás kezéből kapkodva olvasták el a művet. A teljes kézirat csak később tűnt fel az irodalmi körökben: a legenda szerint Bulgakov özvegye, Jelena Szergejevna, a szoknyája alatt csempészte a kéziratot darabonként Magyarországra, ahol barátnője, a kiváló műfordító, Szöllősy Klára ültette át magyarra. Így történhetett, hogy ez a mű előbb jelent meg Magyarországon – a *Nagyvilág* folyóiratban –, mint saját hazájában.

A regény magyar nyelvű fordítását a kaposvári Csiky Gergely Színház 1986-ban megrendelte, azonban a darab bemutatását nem engedélyezték. Ugyanebben az évben adták ki először a könyvet a Katalizátor Iroda Könyvkiadó gondozásában, de a fordító nevének feltüntetése nélkül. Hetényi azt meséli, hogy a kiadás meglehetősen nagy titokban történt, hiszen legtöbbször parkokban kellett átadnia a fordítás egyes részeit, majd villamosmegállóban adtak neki néhány kész példányt. A szamizdatot igen sokan olvasták, Bulgakov a Kádár-korszak alkonyán egyre népszerűbbé vált. A rendszerváltás után azonban minden megváltozott. 1989-ben a *Galaktika* közölte a művet folytatásokban, de erre már nem sokan figyeltek. Ennek ellenére Bulgakovot egy szűk réteg nagyon kedveli, hiszen – Spiró szavaival élve – simogató iróniája nagyon megfelel a „keleti né-

pek” gondolkodásának. A műből mára már filmadaptáció is készült, sőt 1988-ban Kulka János és Gábor Miklós előadásában rádiójáték formájában is felhangzott.

Február 26-án, a sorozat utolsó előadásán *Betlen Jánossal* és *Tóth Lászlóval*, a fordítókkal beszélgettünk Orwell *Hódolat Katalóniának* című művéről. „Emlékszem, egyszer azt mondtam *Arthur Koestlernek*: »A történelem megállt 1936-ban«, mire ő egyetértően bólintott. Mindketten a totalitarizmusra és a spanyol polgárháborúra gondoltunk.” (G. Orwell, 1942)

A szerző újságíróként érkezett Spanyolországba, majd belépett a Marxista Egységes Munkáspártba (P.O.U.M.). Részt vett a P.O.U.M. harci kiképzésében és magukban a harcokban is, ahol súlyosan megsérül. A *Hódolat Katalóniának* (1938) visszaemlékezés ezekre az időkre, ugyanakkor e mű fontos előzménye az 1945-ös *Állatfarmnak*: a polgárháborút követő politikai események kiábrándították Orwellt a szocializmus eszméiből. Megtapasztalta bajtársainak meghurcolását, sikertelenül próbálkozott felettesének börtönből való kiszabadításával, majd a brit konzul segítségével feleségével együtt távozott az országból. A szerző nem csak eszmékben, hanem magában az újságírásban is csalódott. Fent idézett 1942-es esszéjében azt írta, hogy sosem látott annyi hazugságot, igaztalan magasztalást és méltatlan mellőzést, mint a spanyol polgárháború sajtójában.

A rendszerváltás küszöbén jelent meg először a *Hódolat Katalóniának* (AB Független Kiadó, 1986), *Betlen János* és *Tóth László* fordításában, majd később az *Interart* Kiadónál, 1989-ben. ■